

Aika ja ajattomuus

Simo Knuutti

Ajatteluperinteemme suosittaa, että todellista on ainakin se, minkä kanssa olemme välittömästi tekemisissä. Kuinka välitön on varmasti jotakin, mikä on, voi kysyä. Se mikä on tässä ja nyt? 'Tässä' on ajaton ja 'nyt' on ajallinen määre, ja aiheeni on ajallinen ja ajaton – puhun tosin enemmän ajasta kuin ajattomuudesta.

Vaikka 'nyt' on ajallinen määre, se ei oikeastaan ole ajan osa sikäli kuin aika tarkoittaa kestoa. Kokemuksellinen nykyhetki voi olla kestollinen, mutta monet ajattelevat, että tosiasiaassa jakamaton nykyhetki on vain raja, joka erottaa aikaisemman ja myöhemmän. Onko todellinen vain tuossa kestottomassa hetkessä? Vaikka toisaalta voi tuntua oikealta ajatella näin ja pitää muuta jonakin, mitä ennakoimme tai mitä muistamme, vaikuttaa toisaalta omituiselta, että kosketuksemme todellisuuteen olisi vain silmänräpäyksellinen. Asiaa muuttaa hiukan, jos ajattelemme, että kysymyksessä ei ole vain yksisilmänräpäys ja että havaintosisällöt eivät välttämättä vaihdu kovin nopeasti.

Mutta jos aktuaalisuus kuitenkin on näin kapea, kuinka paljon olemme lopulta tekemisissä varsinaisesti todellisuuden kanssa? Kuinka paljon toimimme ennakointien ja muistisisältöjen perusteella, jotka koskevat sitä, mitä ei ole? Käytännön kannalta asialla ei ole suurta merkitystä, mutta filosofisesti voi pitää kiinnostavana ja ehkä eräänlaista henkistä kärsimystäkin tuottavana kysyä, ehdimmekö koskaan varsinaisesti tavoittamaan sitä, mikä on. Stoalaisen teodikeaopin kannattaja voisi hermostuneesti kysyä, mitä järkeä olisi siinä, että todellisuus olisi sellainen.

Tarkoitukseni on valaista tätä ja eräitä muita aikaan liittyviä kysymyksiä esittelemällä ensiksi lyhyesti aikafilosofian useimmin lainatut tekstit, Aristoteleen *Fysiikan* aikaa koskevan jakson ja Augustinuksen *Tunnustuksia*-kirjaan sisältyvän ajan tarkastelun. Siirryn sitten antiikista lyhyen keskiaikaa koskevan huomautuksen jälkeen 1900-luvulle eli viime vuosisadan filosofiaan.

Aika Aristoteleen fysiikassa

Aristoteleen *Fysiikka*-teoksen aikaa koskeva jakso neljännen kirjan luvuissa 10-14 on filosofisen jälkivaikutuksensa kannalta erittäin merkittävä. Siinä tarkastellaan kolmea aihetta, jotka ovat olleet filosofisen aikakeskustelun perusteemoja, kysymyksiä ajan mittaamisesta, ajan kokemisesta ja ajan ontologiasta. Aristoteles käsittelee erityisen perusteellisesti mitattavaa aikaa, ja tältä osin *Fysiikkaa* voi edelleen pitää yhtenä aikafilosofian perusteoksena. Huomautukset ajan kokemuksesta ja ajan ontologiasta ovat luonnosmaisempia, mutta niitäkin on perinnäisesti pidetty filosofisesti stimuloivina.

Muotoiltuaan ensiksi eräitä aikaan liittyviä ongelmia neljännen kirjan luvussa 10 Aristoteles aloittaa aiheen systemaattisen tarkastelun luvussa 11 ottamalla lähtökohdaksi kokemuksellisen nykyhetken. Sen voi määrittellä välittömäksi tietoisuudeksi siitä, että asiat ovat jollakin tavoin. Kun nykyhetken sisältö muuttuu, sanomme myös hetken vaihtuneen. Jos emme havaitsisi sisäistä tai ulkoista muutosta sen suhteen, kuinka asiat ovat, emme erottaisi eri hetkiä emmekä myöskään ajan kulumista, koska pidämme aikaa eräänlaisena hetkien välisenä etäisyytenä. Aristoteles toteaa, että luonnonfilosofiassa aktuaalinen nykyhetki täytyy olettaa kokemuksellista nykyhetkeä täsmällisemmin kestottomaksi rajaksi menneen ja tulevan välillä. Ajatus liittyy oletukseen, jonka mukaan useimmat fysiikan perussuureet ovat äärettömästi jaettavia ja että niiden rajat eivät ole jako-osia.

Miten aikaa mitataan? Olettakaamme, että kappale x liikkuu paikan suhteen tasaisesti lähtöpaikasta A maalipaikkaan B ja että t_1 on viimeinen hetki, jolloin x vielä on A:ssa, ja t_2 on ensimmäinen hetki, jolloin se on B:ssä. A:n ja B:n välillä on mitattava avaruudellinen etäisyys. Sitä koskeva mittausarvo ilmaisee liikkeen määrän matkana. Vastaavasti hetkien t_1 ja t_2 välillä on tietty ajallinen etäisyys, ja sitä koskeva mittaustulos ilmaisee liikkeen määrän kestona. Aristoteles luonnehtii tällaista aikaa sanomalla, että se on liikkeen luku suhteessa aikaisempaan ja myöhempään. Tämä on yksi *Fysiikan* eniten siteerattuja lauseita. Aikaisemman ja myöhemmän liikkeessä

erottaa muuttuva nyt-hetki. Keston mitan tulee siksi olla sellainen, että sen avulla voidaan laskea hetkien välistä etäisyyttä. Liikkeen määrää voidaan tässä mielessä mitata vain toisella liikkeellä, mieluummin tasaisella ympyräliikkeellä, joka muodostaa yksiköksi sopivia jaksuja. Mitattaessa liikkeen aikaa todetaan, kuinka monta kertaa jokin säännöllisesti liikkuva toistaa säännöllisen liikkeensä mitattavan liikkeen aikana eli samojen alku- ja loppuhetkien välillä. Tämä lukumäärä ilmaisee liikkeen ajan.

Aristoteleen mukaan jonkin liikkeen vaatima aika voidaan ilmaista usealla tavalla viittaamalla erilaisiin mittaaviin liikkeisiin. Vaikka kestoa voi laskea erilaisilla aikayksiköillä, ei kuitenkaan ole useita eri aikoja. Sikäli kuin mitat ovat erilaisia vakioisia liikkeitä, joita Aristoteleen mukaan sisältyy erityisesti taivaanmekaniikkaan, mikä tahansa niistä voi mitata kestoa, joka on ilmaistu jonkin liikkeen avulla. Teoriassa ei oleteta, että olisi jotakin sellaista kuin kesto sinänsä tai että muiden liikkeiden ohella olisi prosessi, joka olisi aika sinänsä. Onko aika kuitenkin jollakin tavoin olemassa? Aristoteleen mukaan aikaa ei ole, jos ei ole liikettä, mutta aika ei kuitenkaan ole mikään yksittäinen liike eikä varsinkaan pelkkä muista liikkeistä riippumaton prosessi, vaan liikkeen kestollinen aspekti. Tässä mielessä Aristoteleen teoria poikkeaa myöhemmistä absoluuttisen ajan teorioista. Kun aika ei ole koskaan aktuaalinen missään nykyhetkessä, onko se mitenkään olemassa? Aristoteleen sanoo, että se on reaalinen vaikeasti käsitettävällä tavalla. Nykyhetket eroavat toisistaan sikäli kuin niiden sisältö on erilainen. Havaitsemme ainakin empiirisen nykyhetken sisällön vaihtuvan ja sen perusteella voimme puhua eri hetkistä ja hetkien välisestä ajallisesta etäisyydestä. Nykyhetki erottaa prosessissa aikaisemman ja myöhemmän osan ja tässä mielessä voimme puhua prosessien reaalisuudesta, vaikka nekin ovat asioita, joiden osat eivät voi olla samalla kertaa aktuaaliset. Nykyhetki erottaa aikaisemman ja myöhemmän tai menneen ja tulevan, joilla on erilaiset ominaisuudet. Aikaisempi ja myöhempi eivät ole erillisiä entiteettejä, kuten ei aikakaan, vaan muuttuvan todellisuuden nykyhetki-sidonnaisia reaalisia аспекtejä. Ajatus nykyhetkestä tulevan ja menneen reaalisenä yhdistäjänä ja erottajana oli toinen Aristoteleen pääargumentti sen puolesta, että aika on jotakin reaalista. Toinen on *Fysiikan* kolmannessa kirjassa kehitelty ajatus liikkeestä mahdollisuuden aktuaalisuutena ja aktualisaationa, jolloin tuleva on jotakin potentiaalisesti olevana ja mahdollisuutena.

Olisiko nykyhetkeä, jos ei olisi tietoista olioia, joka tiedostaa jonkin olevan aktuaalista? Aristoteleen vastaus on, että tarkoitamme ajan yhteydessä nykyhetkellä tietoisuutta siitä, että asiat ovat nyt jollakin tavalla verrattuna siihen, miten muistamme niiden olleen aikaisemmin ja miten odotamme niiden olevan tulevaisuudessa. Nykyhetki ja siihen liittyvä ajallisuuden kokemus on sielullinen tietoisuusilmiö. Liike on mielestä riippumaton, mutta sen ajallinen aspekti on jotakin, joka näyttyy tietoisuudelle.

Augustinus ja ajan psykologia

Samoin kuin Aristoteles ja häntä seuraavat stoalaiset Augustinus ajatteli, että aika on äärettömästi jaettava, että aikaa ei olisi ilman liikettä, että aika ei ole sama asia kuin liike, vaikka se on siitä riippuvainen, ja että jonkin asian kestoa mitataan laskemalla mittayksikkönä käytetyn säännöllisen liikkeen osien määrä samojen alku- ja loppuhetkien välillä.

Augustinuksen *Tunnustuksia*-teoksen aikaa koskevien huomautusten keskeinen aihe on, miten aikaa voidaan mitata, jos se on aktuaalinen korkeintaan nykyhetkessä, jolla ei ole kestoa. Augustinus vastaa, että ajan mittaaminen perustuu inhimillisen tietoisuuden kykyyn ennakoita tulevaa, muistaa mennyttä ja olla tietoinen välittömästi havaittavasta nykyhetkestä. Ihmisillä on siten mielessään kuvia tapahtuneista asioista ja ennakoituista asioista, ja tämän sielun sisällä olevan ajallisen jaon mukaisesti heillä on tietoisuudessaan menneisyyden nykyisyys, nykyisyyden nykyisyys ja tulevaisuuden nykyisyys. Ajan osat ovat siten aktuaalisia sielussa ja aika on aktuaalinen eräänlaisena tietoisuuden sisäisenä ulottuvuutena, distensiona. Ajan mittaaminen on etäisyyden mittaamista sielun aktuaalisesti havaitsemien muuttuvien tilojen välillä. Tätä etäisyyttä ei tosin ole olemassa asioiden mentyä, mutta sielulla on siitä käsitys. Kun sen kesto mitataan, verrataan tätä käsitystä käsitykseen menneestä liikkeestä, joka mittaa sitä. Sama koskee jonkin tulevan ajan pituuden arvioita.

Aristoteles oli esittänyt, että aika on liikkeen sielulle näyttäytyvä momentti ja että ajalla on jonkinlainen olemassaolo sielussa. Augustinus ei keksinyt tätä ajatusta vaan kehitti sitä. Aristoteleen mukaan aika on jollakin tavoin myös objektiivista ja sielusta riippumatonta, ja tässäkin suhteessa Augustinus näyttää seuraavan Aristotelesta, vaikka kirjallisuudessa Augustinus usein esitetään Tunnustuksia-teoksen huomautusten johdosta subjektiivisen ja psykologisen aikateorian kannattajaksi. Augustinuksen voi sanoa tuoneen aikaa koskevaan keskusteluun entistä systemaattisemmin ajan kokemisen ja ajan tajuamisen ongelmat. Eräät Husserlin ajan fenomenologiaa koskevat termit ovat peräisin Augustinuksen filosofiasta.

Kohti teoriaa absoluuttisesta ajasta

Yksi keskiajan aikafilosofian aiheita oli kysymys, onko aika jotakin myös tietoisuudesta riippumatta, ja se esitettiin usein vertaamalla Augustinuksen psykologista teoriaa ja Aristoteleen realistisempaan pidettyä teoriaa. Toinen suosittu aihe arabialaisessa ja länsimaisessa filosofiassa koski Augustinuksen laajasti käsittelemää ja hellenistisessä filosofiassa suosittua aihetta, onko mahdollista ristiriidattomasti ajatella, että ajalla on alku, kun Aristoteles oli omasta mielestään todistanut, ettei ajalla eikä maailmalla voi olla alkua vaan ne ovat olleet ikuisesti. Augustinushan esitti, että ei-temporaalinen ja ajaton luojajumala loi ajan samalla kun hän loi maailman. Siksi kaikki kysymykset, jotka koskevat sitä, mitä tapahtui, ennenkuin Jumala loi ajan, ovat väärin asetettuja.

Augustinuksen ajatusta ajan luomisesta on sanottu ristiriitaiseksi, koska silloin pitäisi olla aika ennen aikaa, koska syy edeltää vaikutusta. Tämä ei sellaisenaan ole erikoisen reflektoitu huomautus, koska koko Augustinuksen teorian tarkoitus oli nimenomaan osoittaa, että ajalla on alku eikä ole mitään mielekästä tapaa puhua ajasta ennen aikaa. Tämä oli myös keskiajan standardikäsitys, mutta se herätti myös paljon keskustelua, koska ajallisen ja ajattoman todellisuuden välistä vuorovaikutusta ei pidetty ongelmattomana. Kolmas suosittu aihe koski alkamisen ja loppumisen logiikkaa; tämän kysymyksen osalta keskiajalla kehitetty aikalogiikka on suhteellisen tyhjentävä eivätkä myöhemmät loogiset teoriat ole tuoneet asiaan paljoakaan uutta.

Anneliese Maier on selvittänyt edelleen puutteellisesti tutkittuja 1300-luvun keskusteluita, joiden tarkoituksena oli selvittää uusia mahdollisuuksia ajan käsittämiseksi. Kysyttiin, olisiko mahdollista, että olisi useita maailmoja, joissa olisi eri aika, olisiko mahdollista, että Jumala olisi luonut ensiksi ajan ja sitten liikkeen, tulisiko liikkeen analyysissä aikaa pitää itsenäisenä faktorina, kuten Buridanin oppilaiden graafisissa liikkeen analyysimalleissa tehtiin jne. Kaikki nämä kysymykset viittaavat samaan suuntaan eli pyrkimykseen antaa ajalle sentapainen absoluuttinen tulkinta, joka sillä on Newtonin fysiikassa. On ehkä historiallisesti kiinnostavaa todeta, että tämän teorian alkuvaiheet sijoittuvat 1300-luvulle eikä 1600-luvulle, kuten usein on ajateltu. En käsittele tässä modernin fysiikan aikakäsityksiä, mutta voi todeta, että eräiltä osin ne muistuttavat Aristoteleen teoriaa.

Filosofiset aikasarjat

Vuonna 1908 J. E. McTaggart julkaisi Mind-lehdessä artikkelin, jossa hän pyrki osoittamaan, ettei aikaa ole olemassa ja että tavanomaiset puhuvat ajasta ovat ristiriitaisia. McTaggartin argumenttiin sisältyi erottelu tapahtumien ajallista järjestystä koskevan A-sarjan ja B-sarjan välillä, joka on jäänyt elämään omaa elämänsä filosofiseen kielenkäyttöön ilman yhteyttä alkuperäisiin argumentteihin.

A-sarjan peruskäsitteet ovat menneet, nykyinen ja tuleva. Kun asioista puhutaan suhteessa näihin kategorioihin, ilmauksissa voidaan käyttää aikamuotoja. Tapahtumien aikaa koskevaa muutosta vastaa aikamuodon vaihtuminen. A-sarjan mukaan kaikki oleva on ensiksi tulevaa, sitten nykyistä ja lopulta mennyttä. Vastaavasti voidaan ajatella, että ajan virta kulkee ohitsemme tulevasta menneeseen tai että liikumme ajan merellä menneestä kohti tulevaa. B-sarjan peruskäsitteitä ovat aikaisempi ja myöhempi. Siinä tapahtumat asetetaan keskinäiseen suhteeseen sen perusteella, ovatko ne toisiinsa nähden aikaisempia tai myöhäisempiä. Sikäli kuin niiden eroa verrataan kestoja mittaan järjestelmän asteikkoon, voidaan myös ilmaista niiden tapahtuma-ajankohdat ja niiden välinen kesto. Tässä yhteydessä ei tarvita aikamuotoja eikä A-sarjalle tyypillisiä käsitteitä.

A-sarjan ja B-sarjan suosio aikafilosofisessa keskustelussa perustuu siihen, että ne ilmaisevat kaksi erilaista luontevana pidettyä tapaa puhua ajasta. A-sarja ilmaisee kokemuksen ajasta jonakin, joka kohtaa henkilöä tulevana tai menneenä siten, että kokemus itse sijoittuu niiden väliin nykyhetkisenä. Se on aika ajassa olevan kokijan näkökulmasta. B-sarja koskee aikaa, joka mittaa kestoa ja jonka kulumista voidaan seurata kellosta. Se on eräänlainen objektiivinen aika. Ajan kolmas filosofinen merkitys liittyy ajallisen olion historiankäsitelyyn ja itsekäsitykseen, jossa aika on yksilönä olemisen kvalitatiivinen ulottuvuus siten kuin sitä käsitellään esimerkiksi eksistentialistisessa ja hermeneuttisessa filosofiassa.

Filosofisen aikakeskustelun suosimia aiheita ovat olleet kysymykset, ovatko A-sarjan mukaiset ilmaukset palautettavissa B-sarjan mukaisiksi ilmauksiksi ja onko A-sarjan olettamilla menneisyydellä, nykyisyydellä ja tulevaisuudella jokin positiivinen ontologinen status. A-sarjan mukaisesti temporaalisista asioista voidaan puhua väitelauseilla, jotka ovat ajallisesti määrittämättömän tyyppilauseen konkreettisia esiintymiä.

Jos tyyppilause on Aristoteleen *De interpretatione* -teoksen paljon keskusteltu esimerkki: 'Huomenna tulee tapahtumaan meritaistelu', sen konkreettiseen esiintymään väitöstilanteessa (*token*) liittyy puhetilanteessa implisiittinen viittaus esityshetkeen osana tarkoitettua merkitystä. Tätä sanotaan sen esitysrefleksiivisyydeksi (*token reflexivity*) tai indeksikaalisuudeksi. Kun joku sanoo: 'Huomenna tapahtuu meritaistelu', ajattelemme tarkoituksena olevan väittää, että näin tulee tapahtumaan. Mitkä ovat väitteen totuusehdot? Vaikuttaa luontevalta sanoa, että lause 'Huomenna tapahtuu meritaistelu' on tosi, kun se lausutaan päivää aikaisemmin, kuin meritaistelu tapahtuu. Samoin lause 'Kello on nyt 10.45' on tosi, kun se esitetään samaan aikaan kun oikein käyvän kellon viisarit ovat näin luettavassa asennossa. Tällöin A-sarjan käsitteitä sisältävien väitteiden totuusehdot voidaan ilmaista B-sarjan mukaisilla ei-indeksikaalisilla ilmauksilla. Monet filosofit, jotka ajattelevat näin, ovat samalla korostaneet, että vaikka A-sarjan väitettä vastaa B-sarjan väite, joka ilmaisee saman asiantilan, väitteet eivät kuitenkaan ole merkitykseltään identtiset, kuten voi helposti nähdä niitä koskevien propositionaalisten asenteiden ominaisuuksista. Henkilö voi esimerkiksi uskoa, että nyt sataa, vaikka hän ei usko, että saman asiantilan ilmaiseva väite 'Kello 12.30 sataa' on tosi. Jaakko Hintikan ja Gabriel Sandun hiljattain ilmestyneet tutkimukset propositionaalisten asenteiden, kvanttoreiden ja referenssin logiikasta valaisevat kiinnostavasti myös tätä kysymystä.

Mitä edellä esitetyn perusteella pitäisi ajatella tulevien ja menneiden tapausten ontologiasta? Ehkä voi ensiksi todeta, että mitä tahansa muuta niistä ajatellaan, useimmat aikafilosofit korostavat niiden eroa viittaamalla siihen, että ajan kausaalipostulaatin eli aikajärjestyksen ja kausaalijärjestyksen 'samansuuntaisuuden' perusteella menneeseen ei voi vaikuttaa, mutta tuleviin asioihin voi. Samoin voidaan sanoa, että tulevaa ei voi havaita toisin kuin nykyistä ja että vain tapahtuneiden asioiden osalta voi puhua niiden määrän kasvamisesta.

Antiikista saakka erittäin suosittu filosofinen kysymys tulevaisuuden kontingenteja tapauksia koskevien väitelauseiden totuusarvosta on myös usein liitetty tähän yhteyteen esittämällä, että näillä toisin kuin muilla väitelauseilla ei ole totuusarvoa. Tätä on perusteltu esimerkiksi sanomalla, ettei väitelauseella ole totuusarvoa, elleivät asiat määrää sitä todeksi tai epätodeksi.

Ennen kuin sanon jotakin tulevaa koskevasta metafysiikasta, on ehkä paikallaan todeta eräs väitteiden totuutta koskeva filosofinen erottelu, johon Georg Henrik von Wright ja eräät muut ovat viitanneet aikalogiikkaa koskevassa keskustelussa. Kun puhumme tulevaa kontingenttia asiaa koskevan väitteen totuusarvosta, voimme erottaa toisaalta sen, että väite on tosi tai epätosi, ja sen, että jokin tekee sen todeksi tai epätodeksi. Voimme ajatella, että kaikilla mahdollisilla väitelauseilla on totuusarvo ja että ne ovat joko tosia tai epätosia. Menneisyyttä koskevat väitteet ovat tosia tai epätosia, vaikka niitä asioita, jotka tekevät ne tosiksi tai epätosiksi, ei ole enää olemassa. Usein kuitenkin voimme tietää, ovatko asiat olleet siten, että ne tekevät ne tosiksi. Tulevaa kontingenttia tapausta koskeva väite on tosi tai se on epätosi, vaikka ne seikat maailmassa, jotka tosiasiallisesti tekevät sen todeksi tai epätodeksi, eivät olisikaan vielä määräytyneet. Se on tosi tai epätosi, mutta emme voi vielä tietää, kumpi se on. Tämän myös keskiajan

filosofiassa suosittu ajattelutavan mukaan väitteen totuusarvo on toinen asia kuin niiden asioiden määräytyneisyys, jotka tekevät ne tosiksi. Tulevaa kontingenttia asiaa koskevan väitteen totuusarvo ei aiheuta niitä tapahtumia maailmassa, jotka tulevat osoittamaan, mikä väitteen totuusarvo oli. Aihe on kuitenkin edelleen kontroversiaalinen.

Tulevaisuuden ontologia

Eräät filosofit, kuten Storrs McCall kirjassa *A Model of the Universe* (1994), ovat esittäneet, että tulevaisuus on kuin haarautuva puu, jossa aina, kun asiat voivat olla niin tai näin, syntyy uusi oksakimppu. Se on siten erittäin monimutkainen oksasto tai haarautuvien polkujen valtakunta. Samoin kuin filosofiseen modaalikäsitteiden semantiikkaan liittyy erilaisia ontologisia teorioita sen mukaan, kannattavatko kirjoittajat possibilismia tai aktualismia tai niiden erilaisia versioita, samoin aikafilosofiassa on erilaisia puumallin tulkintoja.

Modaalisemantiikan yhteydessä possibilistit ajattelevat, että kaikki mahdolliset asiantilat ovat enemmän tai vähemmän reaalisesti olemassa. Aktualistien mukaan vain aktuaalinen maailma on olemassa; sen modaaliset vaihtoehdot ymmärretään tavoiksi, joilla asiat voisivat olla. Aikafilosofiassa possibilismin vastineita ovat teoriat, joiden mukaan tulevaisuus vaihtoehtoisten mahdollisuuksien kenttänä on jollakin tavoin olemassa, vaikka sen mahdollisuudet eivät ole vielä aktualisoituneet. Aktualismia vastaa näkemys, jonka mukaan tulevaisuus ei ole mitenkään olemassa. D. H. Mellor puolustaa kirjassaan *Real Time* (1981) näkemystä, jonka mukaan aika on reaalin aikaisemman ja myöhemmän järjestelmänä, mutta menneellä ja tulevalle ei ole mielestä riippumatonta olemassaoloa. McCallin kanta tulevaisuuteen edustaa heikolle possibilisille analogista realismia. Tulevaisuus on olemassa haarautuvien reaalisten vaihtoehtojen järjestelmänä. McCall ei kuitenkaan oleta, että jokainen haara toteutuu.

En näe erityistä syytä sille, miksi tulevaisuuden puumallin kannattajan pitäisi ajatella, että sillä on jokin olemisaste. Tulevaisuutta koskevien mahdollisuuksien, propensiteettien tai kausaalivaikutusten reaalisuudella ei mielestäni ole mitään vaikutusta tulevien asioiden olemassaoloon nykyhetkestä katsottuna. Ne eivät ole millään tavoin olevia kuten eivät synkroniset vaihtoehtoiset mahdollisuudetkaan. Tulevaisuuden reaalisia mahdollisuuksia samoin kuin muitakin toteutumattomia mahdollisuuksia voi yleisesti luonnehtia asioiksi, jotka eivät ole toteutuneet mutta jotka eriasteisesti voivat tai voisivat tai olisivat voineet toteutua.

Ajattomuus

On paljon filosofi, jotka eivät ole kiinnostuneet ajasta. Monet matemaatikot ja loogikot ovat taipuvaisia ajattelemaan, että heidän tutkimansa asiat ovat pikemmin ajattomia kuin ajallisia. Itseasiassa Aristoteleskin ajatteli, että vain muuttuva on ajassa. Muuttumaton osa todellisuudesta samoin kuin välttämättömät totuudet ovat ajattomia. Ajan ja ajattomuuden välistä suhdetta koskeva kysymys on ollut suosittu teema filosofian historiassa, koska se sisältyi antiikin filosofiaan ja koska kristillinen teologia omaksui ajatuksen, että kaikkietävä ja kaikkivaltias maailman luoja on ajaton. Skolastiset keskustelut aiheesta sisältävät huomautuksia, jotka ovat usein esillä myös modernissa uskonfilosofiassa. Siinä teistisen maailmankatsomuksen puolustajat (esim. Alvin Plantinga, Richard Swinburne, William Craig) ovat eräitä poikkeuksia lukuunottamatta pyrkineet osoittamaan, että olisi järkevämpää ajatella, että Jumala ei olisi ajaton.

Mainitsen lopuksi erään tässä yhteydessä usein esitetyn esimerkin, jonka Norman Kretzmann esitti 60-luvulla ja jota Nelson Pike käsittelee kirjassaan *God and Timelessness* (1970). Kretzmann, joka sittemmin julkaisi useita ikuisuutta, ajattomuutta ja aikaa koskevia artikkeleita, esitti seuraavan rajoituksen ajattoman Jumalan kaikkietävyydelle. Elokuvaohjaaja, joka on nähnyt elokuvansa satoja kertoja, tietää kaiken, mitä siinä tapahtuu, paljon paremmin kuin ne, jotka näkevät sen ensimmäisen kerran eräänä iltapäivänä jossakin elokuvateatterissa. On kuitenkin jotakin, mitä hän ei tiedä mutta katsojat voivat tietää, nimittäin mitä nyt parhaillaan tapahtuu elokuvassa. Sama koskee ajatonta maailmanhistorian kaikki yksityiskohdat tietävää olio. Piken kriittisen huomautuksen idea on seuraava. Jos sanon, että kello elokuvassa on nyt 5.30, se on totta, jos sanon sen silloin, kun kello elokuvassa on 5.30. Miksi kaikkietävä ajaton olio ei

tietäisi samaa kuin Kretzmann elokuvan katsomossa? Hän voisi tietää, että kello elokuvassa on 5.30 silloin, kun paikallinen aika on 19.20. Kretzmannin huomautus elokuvassakin oli tosi vain, jos se oli lausuttu juuri 19.20. Ajaton kaikkitietävä olio tietäisi saman kuin Kretzmann, mutta ei sanoisi sitä siten kuin Kretzmann. Hän ei käyttäisi näitä sanoja.

Kirjoittaja on teologisen etiikan ja uskontofilosofian professori Systemaattisen teologian laitoksella Helsingin yliopistossa. Kirjoitus perustuu Suomen Filosofisen Yhdistyksen Aikakollokviossa pidettyyn esitelmään 10.1.2000.

